

HAS VAGY GÓLYA?

A meddőség transzperszonális vonatkozásai

Forgács Attila – Németh Marietta

A meddőség háttérében az esetek huszonöt százalékában olyan lélektani okok is szerepet játszanak, amilyen a szorongás, a depresszió, illetve a társkapcsolati és a szexuális zavarok. (Forgács, 1993; Szeverényi, 1993). A pszichoanalitikus szerzők szerint a sterilitás pszichogén eredetét a kóros motivációban kell keresni (Berg és Wilson, 1989; Edelmann, 1987). Az esetek egynegyedében a meddő pár nem is igazán vágyik gyermekre (Brand, 1987). Ennek ellenére mindent megtesznek a terhesség elérésére, mégis amikor ez sikerül, valamely ok ürügyén nemritkán művi abortuszra jelentkeznek (Lalos, 1985). Enyhébb esetben számos pszichoszomatikus tünetet „produkálnak” az annyira áhított terhesség során: a spontán abortusz kétszer, a terhességi vészes hányás (*hyperemesis gravidarum*) ötször, az anyai szervezet hibás reakciója a magzattal, mint idegen testtel szemben (*EPH-gestosis*) kétszer, a terhességgel kapcsolatos összes panasz kétszer, a császármetszés háromszor gyakoribb köztük, mint a spontán terherbeesők körében (Becker, 1988). A pár a racionális nyílt szinten kifejezi a gyermek utáni vágyát, de egy fedettebb (tudattalan) szinten más motívumok a gyermekáldás ellen hatnak. Ezért a látszólag külső ok nélkül kialakuló (idiopátiás) meddőségek esetén a rejtett szint feltérképezése sokszor kikerülhetetlen jelentőségű.

Az infertilitás háttérében meghúzódó tudattalan problémák a vizuális szimbólumelemzés valamely módjával feltárhatók (Forgács, 1993b). Az orvoslás és az önkifejezés egyik legősibb és méltatlanul félretolt módja éppen a képzeleti rajz (a vizualizáció). Az összes ima, szakrális írás, mitológia, rege és mese ezt a szimbolikus-vizuális nyelvet használja. Ezt alkalmazták a sámánok, a kultikus gyógyítók, a varázslók és a papok is. A modern világban a pszichológusok nyúlnak olykor eme ősi módszerhez (Forgács, 1992b). A vizualizációs technikák között szóba jöhet az álomelemzés, korai emlékek feltárása, rajzelemzés, imagináció (belső mentális rajz), hipnózis, a tematikus meditáció (éber-álom) valamely formája, szabadasszociáció, projektív tesztek stb. Ezen technikák

alkalmazása során érdemes azokra az analógiákra, metaforákra, kriptofórákra, allegóriákra figyelni, melyek a nőiséghez, a termékenységhez, a születéshez, a teremtéshez kapcsolódtak az evolúcióban, a mitológiában, a kultúra történetében, vagy akár a földtörténetben (Forgács, 1993b; Curvers, 1993).

A szimbólumláncok közül szeretnénk kiemelni a gyümölcs, a ház, a föld, a víz és a béka vizuális megjelenítésének jelentőségét.

A GYÜMÖLCS Alapvető jelentőségű a fa és termésének megjelenítése. A fa a tavaszi megújulás, az újjászülető természet és a szaporodás jelképe is. Az örökzöld fák az örök élet földi megtestesítői. A fák a magyar népköltészetben, de még grammatikailag is rendszerint nőneműek. A fában olyan istennők laknak, mint Ozirisz és Adonisz, akik szülnék is. A fa a földanyától ered: „*Föld szülte fáját, Fája szülte ágát*” (Bernáth, 1987).

Egy meddő nőbeteg imaginált fájáról ezt mondta: „*Ó, ez csak egy olyan makkfa, a termése teljesen használhatatlan*”. Az asszociáció értelmezéséhez néhány pszichoarcheológiai támpontot hívunk segítségül. (1) A fa képében egyrészt mi magunk jelenünk meg, „*Nem száradt még kei a tókéje*” — mondja a magyar szólás arról, akinek még lehet utódja (Bernáth, 1987). (2) Másrészt a fa gyümölcse az életünk mindenféle eredményére is utal (Jankovics, 1991). (3) A fán termő gyümölcs nagyon sokszor konkrétan a gyermeket jeleníti meg: „*Legkésőbbre érő gyümölcs a gyermek*” — mondja a közmondás. „*...csüggtem ajkán szóltanul, mint gyümölcs a fán*” — írja Petőfi Sándor. „*Nincsen olyan vad gyümölcs, aki meg nem érke*” — mondják a rakoncátlan serdülőre (O. Nagy, 1982). Mellesleg a szerelemnek mindig is gyümölcse van: „*Áldott lesz a te méhednek gyümölcse*” (Ótestamentum). (4) Negyedrészt a gyümölcs magja azonos a férfi magjával. Ugyanis a gyümölcsnek igen gyakran erotikus értelme van a folklórban. A szilva, a dió, a dinnye, az alma, a füge, stb. nyíltan utal a nemi szervekre, a koituszra és a fogamzásra (Bernáth, 1986). A gyümölcs megevése és általában az étel lenyelése szintén a koituszt és a fogamzást jelenti (Forgács, 1991; Forgács, 1992a; Forgács, 1993a).

Így nyer értelmet a pszichoarchaikus tudattalan mélységekből, meddő nőbetegünk „*makkfájának értéktelen gyümölcse*”. A fa (ő maga) meddő, a gyümölcse (a férj magja) hasznavehetetlen, ehetetlen, befogadhatatlan, így érthetően mindörökké kilöködik.

A HÁZ Rendszerint nagyon szoros kapcsolatban áll az anyasággal. Nem véletlenül mondja a népi bölcsesség az állapotos nőről: „*domborodik a háza eleje*”, vagy „*megnőtt a ház eleje*”, illetve „*töltik a ház elejét*” (O. Nagy, 1982). Otto Rank szerint a ház, a barlang hasonló védelmet nyújt, mint egykor az uterus, ezért anyaméh pótléknak is tekinthető. A mesékben a ház gyakran anyaszimbólum: így van ez a *Jancsi és Juliska* című tündérmesében is. A két gyermeket, aki éppen a leválasztás korát éli, a szülei nem etetik már tovább. Ők azonban rátalálnak egy még mindig ehető anyára, a mézeskalácsház képében (Bettelheim, 1985).

Most, hogy láttuk a ház és az anyaság pszichoarchaikus összefonódását, még egy kérdésre feleletet kell adnunk. Mit kezdhetünk ezzel? Megkérhetjük a páciens, hogy közelítse meg a képzeletbeli házat. Járja körül, menjen be. A szokatlan, zavaró imaginációs motívumok a tünetképződés mögötti tudattalan lelki problémát jelzik. Az éber-álm technika értelmében a gyógyító dolga, hogy segítsen kijavítani a hibákat. A terapeuta ezt nem racionális okoskodással, hanem a tudattalan vizuális nyelvének szintjén tudja elérni.

Az egyik meddő nőbetegget arra kértük, hogy rajzoljon egy embert és egy házat. A rajzon egy nagy alak állt, egy nagy épület mellett. A háznak aránytalanul nagy ablaka és kicsiny ajtaja volt, ahogy ezt általában a még terméketlen gyermekek szokták papírra vetni. A nagyra nőtt ember aligha férne be a szűk ajtón, csakis a tágra nyílt ablakon lenne módja bejutni. A rajz alkotója mellel tizenkét inszemináción (mesterséges megtermékenyítésen) esett át ez ideig.

Tiba János szülész-nőgyógyász a szimbólum másik irányú érvényességét figyelte meg (Tiba, é.n.). Szülés közben hipnotizált és imagináltatott egy nőt, aki különös ház-anya képet látott a nehéz vajúdás során: „*A malac nem tud kijönni az ólóból, mert a kijárat túl szoros*”.

A vizualizációs technika holisztikus kapcsolatot feltételez a szimbólum és a testi tünet között. Az előző két példa közül az első (az idiopátiás meddőség) pszichoszomatikus, míg a második (a nehéz vajúdás) szomatopszichikus mentális képet képvisel. Nem érdekes, hogy pszichoszomatikus vagy a szomatopszichikus hatás-e az elsődleges, hiszen ha a rendszer bármely pontján változás történik, az elvileg az egész rendszer változását eredményezi. Az imaginált kép átformálása terápiás értékű lehet. A beteg „képtelen” gyermeket foganni, mert nincs megfelelő belső képe hozzá.

A VÍZ magába foglalja a születést és a halált. Az *Upanisadok*ban a víz jelentése: „*életelivő*” (Vekerdi, 1987). A hitbéli túlvilágok a folyó túlszélén vannak (Hoppál, 1990). A halálközeli állapotokban és az imaginációkban, a tenger egyik jelentésköre ugyancsak a halállal kapcsolatos. Egy rákos beteg imaginációjában egy polip jött ki mindig a tengerből, míg egyszer az állat magával vitte a beteget a nagy vízbe. Röviddel ezután a beteg meghalt. Egy másik, tüdősérült beteg a klinikai halál állapotában úgy érezte, mintha a tengeren motorozna (Ács, 1992).

A víz számos képzetben az „*őskörnyezethez*”, a teremtéshez és a születéshez kapcsolódik. A jelenség az álomszimbolikában is ismert. Több mítoszban az emberek és az istenek a vízből lépnek ki. A különféle keresztelési rítusokban a víz egyesíti az újjászületés és a megtisztulás eszméjét. A húsvéti locsolásban, az archaikus termékenység varázslás köszön vissza. A fiúk az *Élet Vízével* locsolják meg a lányokat (Róheim, 1990). A *Vízi Sándor* című magyar népmesében a hős anyja iszik a forrás vizéből (az életvíz orális bekebelezése) és „*harmadnapra*” megszületik Vízi Sándor (Ortutay, 1960). A gyermeki képzetben is összefüg-

gésben áll a víz és az őseredet: „...*az emberek a mindent betöltő nagy tó mélyén képződött buborékból származnak*” — mondta egy gyermek Piaget-nak (Piaget, 1978). Nem véletlenül alkalmazzák a vízben szülést a modern szülészeti intézetekben. Számos megfigyelés szerint a víz puszta látványa, illetve a szülőszobai medence feltöltése során keletkező csobbanások hangjai olykor elegendő ingert biztosítanak ahhoz, hogy a szülés meginduljon, jóval a medence feltöltődése előtt (Odent, 1983).

Az élővilág anyaméhe eredetileg maga a tenger. A lények a tengerben keletkeztek és majdan innen kerültek a szárazföldre. Ezért igazából az anyaméh a tenger szimbóluma, vagy részleges helyettesítője és nem megfordítva (Ferenczi, 1928). Az ontogenezis megismétli az őstraumát, a víz kiszáradását. A magzat vizes közegből születik a száraz világba. A vízbe jutás vágya („*talasszális regresszió*”) mindvégig él az emberben (Ferenczi, 1928).

Ugyancsak Ferenczi Sándor számolt be egy homoszexuális betegéről, aki túlzott függőségben élt anyjával. Kedvenc foglalatossága volt, hogy órákat töltött búvárfelszerelésében egy vízzel telt kád fenekén. Az anyjához kötődő dependenciáját az archaikus, vízi egzisztenciára emlékeztető állapottal enyhítette (Ferenczi, 1928).

Minden víznek van eredete: „*az élő víznek forrása*” van — mondja az *Ótestamentum*. „*Almos anyjának méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak*” — írja Anonymus (Hoppál, 1990). A lírai sorokkal mély rokonságot mutat egy hányós kismama imaginált vize, ami egy árok volt. Nem eredt sehonnan, de nem is vezetett sehová. A víz, az *Élet Víz*e nem áradhatott szabadon. Racionális kérdésekkel, érveléssel és jó tanácsokkal itt nem sokra jut a terapeuta. A beteg által megajánlott képi analógia mentén tudunk segíteni: „*Nézzén csak körül, lennie kell ott a közelben egy nagy víznek. Lehet, hogy ez tó, de az is lehet, hogy folyó. Találja meg, és kösse össze egy csatornán keresztül az árokkal!*” Ne mondjuk, hogy keressen patakot, mert akkor nem talál (ez ugyanis a baja). Mondjuk inkább azt, hogy lennie kell ott valami víznek, vegye csak észre. Ásson kutat, ha mégse talál. Bizonyos mélységben mindig ott a víz, minden anyaföldben áramlik az *Élet Víz*e, minden nőben eredetileg megvan az életadás képessége, csak fel kell tudni keresni, a vizualizációs terápiában ebben tudunk segíteni. A képi instrukcióval összeköttetést teremtünk az egészséges anyaság univerzális szimbóluma és a kezdet és vég nélküli víz, a meg nem fogant, de el sem vetélt anyaság között.

A közhiedelem szerint Jézus vízkeresztkor megnyitotta az Édenkert megrekedt forrását, hogy az emberek újjászülethessenek benne.

Talán érthető egy másik nőgyógyászati betegünk imaginációs tehetetlenségben megnyilvánuló feminin válsága. Mikor arra kértük, induljon el megálmódott folyója mentén a forráshoz, hiába ment rendületlenül, mindig ugyanahhoz a partszakaszhoz jutott (imaginációs perszeveráció).

A következő példa egy meddő férfi visszatérő gyermekkori álma volt, aki azért lett terméketlen, mert ivarsejtjei elvesztették mozgásképességüket: „*úszom a*

Dunában árral felfelé, de nem jutok előre”. Az álomból gyorsan asszociálhatunk a mozdulatlan ondósejt képére. A vizualizációs terápiában megkérjük a beteget, hogy ragadjon evezőt, békatalpat adunk a lábára, és ha ez sem segít, motort kötünk a hátára, hogy vizuálisan eljuthasson oda, ahol még sosem járt.

Bíró Gyula egy nem közölt terápiás esetében, a nőbeteg imaginált patakja homokkal volt tele, ami megakadályozta a víz szabad áramlását. Miután az éber-álomban kitakarították a medrét, a tizenkettedik inszemináció sikerrel járt.

A FÖLD a tengerből emelkedett ki, ezért ezt a momentumot kozmogonikus születési szimbólumnak tekinthetjük (Tokarev, 1988). A föld maga is gyakran az anyaság képében jelenik meg, bár egyetérthetünk Platónnal: „*Nem a föld utánozza termékenységével a nőt, hanem a nő a földet*”. A mag földbe vetve vagy lenyelve egyaránt gyümölcsöt terem (László, 1988). A bibliai Onan neve is hordozza az analógiát, hiszen jelentése: „*szánt, de nem vet*”. Onan a megszakított közösülés ősképe volt.

Gyakran beszélünk anyaföldről, mint Shakespeare *Lear király* című drámájában:

„*A föld: az anyaföld — s a kriptá mélye;
Fohvást temet és fohvást szül a mébe*”
(Vörösmarty Mihály fordítása)

A gyerekek előszeretettel vájnak lyukat a földbe, szívesen bújnak el földi üregekbe. Ilyenkor az anyaméh védelmét szerzik vissza (Ferenczi, 1928). Az anyaföld-uterus meghódítását tekinthetjük akár geopszichológiai regressziónak is (Forgács, 1993b).

Egy meddő nőbetegünk imaginált rétje egyből anyafölddé vált. A rét egy nő, akinek két combja közül ered a patak (az *Élet Víze*), éppúgy, mint Anonymus már idézett sorában: „...*méhiből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok erednek...*”. A következő képben a nő, az anyaföld átalakul a férjé. A két *Élet Víze* itt egybe ömlik. A patak egy barlangba jut (vagina). A barlang falán nemespenész található (aktualitása, hogy a nőgyógyászok, kórosnak találván a vagina baktérium-szféráját, éppen most irtják ki). A barlangban ódon boroshordót talál, amely spermával van tele. (A boroshordó képében megjelenik az orális megtermékenyítés képzete, hiszen a bor a gyümölcs nedve.) Az imagináció végén a beteg megszülői imaginált gyermekét.

A BÉKA A víz, a föld, a barlang a fajfejlődésben valóban az anyaság előfutárai voltak. Az anyaság vízszimbolikája a legősibb, hiszen az ősvíznek ki kellett száradnia, hogy a lények a földön folytassák létüket. A víz kiszáradása és a szárazföldre jutás maga is születésszimbólum. A születés ma sem más, mint ami az egykori vízi lény számára a kiszáradás volt (Ferenczi, 1928). Míg a magzati létet a hal formázza, addig a béka az, ami híven reprezentálja a fajfejlődés perinatális szintjét. A béka a vízi életből emelkedik ki, épp ahogy a gyermek születésekor kilép a világba (Ferenczi, 1928).

A békák szimbolizálják létünk egyik legkorábbi ontogenetikus állapotát. Testük éppoly nyirkos, tapadós érzetet vált ki, akár a magzaté. Az újszülötteket ma is szívesen nevezik „*kis békának*” (Franz, 1992). Bizonyos országokban úgy tartják, hogy a békák tavaszi brekegése a még meg nem született gyermekek sírásához hasonló, s ezért a még testetlen (spirituális?) gyermekek lelkét képviselik (Franz, 1992). Ilyen archaikus képzet-motívum a magyar népmesékben is található: a béka a vízalatti odújában, vízbefulladt gyermekek (abortumok?) lelkét tartja fogságban, hogy azok ne kerülhessenek a mennyországba (Berze Nagy, 1957).

Másrészt az ókori népek a méhet leggyakrabban béka alakjában ábrázolták, míg az ősmagyarok varangyosbékának hitték (Bader, 1964). A béka sokszor anyaszerű állatként jelenik meg, ami az asszonyoknak termékenységet hoz és segít a szüléskor (Franz, 1992). Nem véletlen, hogy a mítikus boszorkány, mint a terméketlenség megtestesítője előszeretettel válik (varangyos) békává (Gergely, 1989).

Régi praktikákban a békát (főként csontjait) termékenységi varázslásra használták (Franz, 1992). Mint ahogy nem is oly rég a terhességet még a Galli–Mainini-féle béka-tesztel állapították meg (Lampé, 1987), — jóllehet véletlen az egybeesés — úgy Csipkerózsika fogantatását is egy béka jósolja meg (Bettelheim, 1985):

„Élt egyszer egy király és egy királyné, szerették egymást... de biába volt meg mindenük, a szívük tele volt bánattal, napestig csak sóhajtoztak: **‘ó ha nekünk gyerekünk volna!’** De bármennyit sóhajtoztak, bárhogy búsultak, nem teljesedett kívánságuk, pedig elmentek a világ minden **gyógyforrásához** [!], hogy gyógyuljanak. Egyszer, ahogy a királyné megint ott szomorkodik a jürdjében, váratlanul **loccsan a víz** [!], egy **béka ugrik ki a partra** [!]. Odatotyog a királyné elé és azt mondja: *‘Ne búsulj tovább szépséges királyné. Azért jöttem ide hozzád, hogy tudodra adjam: betelik végre a szíved vágya. Nem múlik el egy egész esztendő és **lánynod fog születni!**’*”

Bármily visszataszító is a béka, a mese biztosít bennünket, hogy még egy ilyen nyálkás, visszataszító állat is valami gyönyörűvé válhat. Kiderülhet róla, hogy ő a legvonzóbb társ az életben, csak meg kell tudni szelidíteni, meg kell tudni „*sókolni*”.

Egy idiopátiás steril betegünk meditációs barangolása során képtelen volt megszeretni a békát:

„Mégművelt virágos réten állok. Középen út vezet. Az út végén tölgyfa áll, amelynek az egyik oldala **kiszáradt**, mögötte **sivatag** húzódik [a beteg féldoldali petefészket korábban sebészileg eltávolították]. Egy **patakot** találtam, de a **vize beszívódott a homokba**. A patak a tölgyfa alól ered. Lent a mélyben a **forráson** [az Élet Vízének eredete], rajta ül egy nagy undok zöldes-sárga **varangy**. Lemegek hozzá, meg akarom ölni, szétszedni, megküzdeni, vele” [a leueneri technikában ezt nem engedheti a terapeuta. A tiltásba bekegyezik, mivel *‘a vér beszennyezné a patakot’*] *Asóval segíték a békának kiszabadulni, de ez nagyon fáj [az anyaföld ő maga]. Legyekkel arrébb csalogatom, a béka eltűnik a hegyek felé. Nyákos valami marad utána. Megpróbálok kiszéni, de a fa majdnem kidől. Cif-fel kátszítom a forrás üregét, de még mindig nem jön a víz, mert most már én ülök a forráson, mint előbb a béka [ellenállás]. Nagy nebezen felálló, szép lassan megindul az ezüst víz a mederben, ami kisodor engem is. A sivatag kiszöldül, tavasz van...*”

A békát utána még sokszor kerestük, de mindhiába, „elúszott...”. Annyit azonban sejthetünk, hogy a beteg és a mesék békája és általában a békaszimbólum utal a fogamzásra, a magzatra, a terhességre és a születésre.

Életfilozófiai következtetések

Mindezen fejtegetések messzemenő, bár tagadhatatlanul labilis következtetésekre csábítanak. Végső igazságtartalmukról a szerzők sincsenek meggyőződve. Mégis minduntalan vonzza a bölcselőt a vágy, hogy megnézzé, meddig lehet egy gondolatot továbbszőni.

Egyik korábbi írásunkban utaltunk a megevés és a megtudás archaikus kapcsolatára (Forgács, 1994). Most ezt nem elemezzük, hiszen jelenlegi témánk szempontjából csak az fontos, hogy a megevés a megtudáson túl megtermékenyülést is jelenthet (Forgács, 1992a; Forgács, 1993a). Hasonló értelme van a megtudásnak is: *megtud, megért, felfog, megfogalmaz*, végül *megfog*. Az etimológiai összefüggés ennél is nyilvánvalóbb a latinban: a *concipio* ige a megértést és a

fogamzást egyaránt jelenti. A *concupio* igének számos jelentésárnyalata van: (1) **ered**, *származzik*; (2) **táplál**, *magába vesz*; (3) *elfog*, **megért**, *kimond, fogalmaz, összefoglal*; (4) **érez** (5) **fogan, megfogan**. Az ősi latin ige sokmindent elmond a fogamzás titkáról, atavisztikus összefüggéseiről, amelyeket mi csak hosszú leágazásokkal tudunk sejtetni.

A születés és a gondolat a kollektív tudattalanban számos ponton összefonódik. A hurrita mitológiában Kumarbi isten fejéből három istengyermek született (Tokarev, 1988). Zeusz fejéből akár a gondolat, kipattan Pallasz Athéné (Waczulik, 1985). Mária fogantatását a Biblia hasonló képpel ábrázolja: „*a szent szűz ölében Istennek megahvadt gondolata*”. Az első emberpár a termékenységet azáltal nyeri el, hogy harap a **Tudás** Fájának gyümölcéből (azaz mintegy tudattal rendelkező lényvé válik). Ádám és Éva tudattalanul esélytelen volt a megtermékenyülésre.

Tudni kell valamit a fogamzáshoz? A tudattalan erőik tudatosításáról, kognitív tudásról, intuícióról, szellemi tudásról, esetleg megvilágosodásról van itt szó? Ma még nem tudjuk a választ. Amikor azonban felmerül az örök gyermeki kérdés: „*Has vagy gólya?*”, a helyes válasz talán mindkettő. A fogamzásnak, éppúgy mint a teremtésnek (ősrobbanásnak), az életre kelésnek, vagy az emberré válásnak az anyagi-testi szinten túl kell hogy legyen egy szellemi aspektusa is (Steiner, 1991).

A fogamzás esetén rendszerint mindkettő megy magától, ha ennek egyéb akadályja nincs. A meditációs-imaginációs módszerek a fogamzás lelki-szellemi síkján segíthetnek, ha ott van az akadály. A modern medicina a szomatikus aspektusoknál segédkezik, bár követői nem hagyhatják figyelmen kívül a lélektani szempontokat sem (Forgács, 1993c). Éppígy az imaginációs képekben is megjelenik a szomatikus szint: ha a betegnek baj van a baktériumszférájával, a kép penészről beszél; — ha átjárhatatlan a kürt (*tuba uterina, seu Fallopii*), a leuneri patak elapad valahol; — ha mozdulatlan a spermium, hiába úszik a beteg árral szemben, egyhelyben marad...

Talán méltatlan a kérdés, mitől van a gyerek, minek van nagyobb szerepe a gyermekáldásban, a hasnak, vagy a gólyának? A gyermeki *status quo ante*, az archaikus lélek még nagyon jól tudja, hogy a létünknek lehet egy szellemi eredete is, amelyet a fogamzásban a madár (gólya), mint szellemprincípium képvisel. A szellemi terminust izlésünk szerint helyettesíthetjük szimbolizációssal, tudatosítással, megvilágosodással, vagy valami más terminológiával. Lelki szint nélkül a megtermékenyülés lehetséges ugyan, de az áldott állapot aligha. A fogamzás kettős eredetére utal az összes reinkarnációs és karmatikus tan (Steiner, 1991). A szellemi eredetet jeleníti meg a szeplőtelen fogantatás, a *concupio* szó, Pallasz Athéné születése, stb.

Mi is csak a fogamzás csodájára kívántuk ráirányítani figyelmünket, hogy érthessük Arany János lírai sorait: „*Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom...*”

IRODALOM

- ÁCS, G.–PILLING, J.–ZATIK, I.** 1992. *Meghaltam és élek*. Halálközeli élmények. Budapest: Medicina.
- BADER, A.** 1964. *A nő. Biológiai szerepe a társadalomban az őskortól a reneszánszig*. Budapest: Medicina.
- BECKER, R. cit. STAUBER, M.** 1988. *Psychosomatik der sterilen Ehe*. Berlin: Grosse Verlag.
- BERG, B. J.–WILSON, J. F.** 1989. Towards a new typology of infertile individuals. Amsterdam: Paper presented at the 9th International Congress of Psychosomatic Obstetric and Gynaecology.
- BERNÁTH, B.** 1986. *A szerelem titkos nyelvén. Erotikus szólások és egyéb folklorizációk magyarázata*. Budapest: Gondolat.
- BERNÁTH, B.** 1987. A szerelem képes nyelvről. A favágásról és a szerelemfákról. In: *Erosz a folklórban. Erotikus jelképek a néphagyományban*. Szerk.: Hoppál, M. és Szepes, E. Budapest: Szépirodalmi.
- BERZE NAGY, J.** 1957. *Magyar népmesetípusok I–II*. Pécs: Baranya Megye Tanácsának Kiadása.
- BETTELHEIM, B.** 1985. *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Budapest: Gondolat.
- BRAND, H. J.** 1987. Complexity of motivation for artificial insemination by donor. *Psychol. Rep.* 60. 951–955.
- CURVERS, H. H.** 1993. Fertility Symbols in Prehistory. Female Figurines and Fertility Rites. *Organon's Magazine* 3. 33–35.
- EDELMANN, R.J.** 1987. Psychological aspects of in vitro fertilization. Paper presented at the Annual Conference of the British Psychological Society.
- FERENCZI, S.** 1928. *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében*. Budapest: Pantheon.
- FORGÁCS, A.** 1991. *Az étel, az evés és a testméretek pszichoarchaikus jelentésrétegei*. Budapest: Pszichoszomatikus füzetek, 25.
- FORGÁCS, A.** 1992a. Táplálkozás és szexualitás. *Korunk* 3. 22–26.
- FORGÁCS, A.** 1992b. Pszichoarcheológia, pszichoszintézis, sámánizmus. *Végeken*. 3/2. 15–20.
- FORGÁCS, A.** 1993a. A hyperemesis gravidarum kultúránthropológiája és a pszichoterápiás lehetőségek. *Magyar Nőorvosok Lapja* 56. 243–246.
- FORGÁCS, A.** 1993b. *Pszichoarcheológia*. Debrecen: A Magyar Tudományért Alapítvány támogatásával írt díjnyertes pályamunka.
- FORGÁCS, A.–SZEVEÉNYI, P.** 1993c. A meddőség és az asszisztált reprodukció pszichoszomatikája. *Orvosi Hetilap* 36. 1963–1967.
- FORGÁCS, A.** 1994. Az élelemből lett értelem metaforái. *Valóság* 8. 44–49.
- GERGELY, I.** 1989. „Békával álmodni gonoszt jelent” Egy hiedelem kapcsolatai. In: *Acta Psychologica Debrecina* 15. Debrecen: KLTÉ.
- HOPPÁL, M. és mtsai.** 1990. *Jelképtár*. Budapest: Helikon.
- JANKOVICS, M.** 1991. *A fa mitológiája*. Debrecen: Csokonai.
- LALOS, A. et al.** 1985. The wish to have a child. A pilot study of infertile couples. *Acta Psychiatr. Scand.* 72. 475–481.
- LAMPÉ, L.** 1987. *Szülészet — nőgyógyászat*. Budapest: Medicina.
- LÁSZLÓ, GY.** 1988. *A bonfoglaló magyar nép élete*. Budapest: Múzsák.
- ODENT, M.** 1983. Birth under Water. *The Lancet*. 24/31. 1476–1477.
- ORTUTAY, GY.** 1960. *Magyar népmesék*. Budapest: Szépirodalmi.
- PIAGET, J.** 1978. *Szimbólumképzés a gyermekkorban*. Budapest: Gondolat.
- PLATÓN,** 1984. *Összes művei*. Budapest: Európa.
- RÓHEIM, G.** 1990. *Magyar néphit és népszokások*. Szeged: Universum Reprint.
- STEINER, R.** 1991. *A karma megnyilvánulásai*. Budapest: Gondolat.
- SZEVEÉNYI, P.** 1993. Psychoszomatika a szülészetben és nőgyógyászatban. *Borsodi Orvosi Szemle*. Supplementum. 173–184.

- TIBA, J.** é.n. *Hipnózis-imaginációs technikák terbesség és szülés alatti alkalmazása* (kézirat).
- TOKAREV, SZ.** 1988. *Mitológiai enciklopédia I–II*. Budapest: Gondolat.
- VEKERDI, J.** 1987. *Titkos tanítások. Válogatás az Upanisadokból*. Budapest: Helikon.
- VON FRANZ, M.-L.** 1992. *Női mesealakok*. Budapest: Európa.
- WACZULIK, M.** 1985. A görögök, az etruszok és a rómaiak. In: *Mitológiai Ábécé*. Budapest: Gondolat.